

100
DamJAAR2014
sma

Jaarsma Wandeling Oostermeer

(met de verhalen in het Nederlands vertaald)

Samengesteld door
Marianne van Zijlen en
Theo Meder

www.verhalenbank.nl

I

Beginpunt: E.M. Beimastrjitte 18, Jaarsmahûs

E.M. Beimastrjitte 18, Jaarsmahûs

Het ouderlijk huis van Dam (Adam Aukes) Jaarsma (1914-1991), waar hij tot zijn dood woonde, is rond 1880 als renteniershuis gebouwd. De schuur, waar eerder het boerenbedrijf en de fouragehandel waren, werd later de opslag voor alles wat Dam Jaarsma verzamelde: Ansichtkaarten, boeken, textiel, en nog veel meer.

Tot 1950 was het adres Oostermeer 26, daarna werd de straat vernoemd naar Elte Martens Beima, de sterrenkundige.

CJ001209

Er waren een boer en een vrouw. De vrouw was de baas. De boer zei: Ik wil wel eens weten of er gezinnen zijn, waar de man de baas is. Daar heb ik drie paarden voor over. Toen stuurde hij zijn knecht er op uit met drie paarden: een blauwgrijze, een bruine, een zwarte en met een mand appels. Daarmee moest de knecht langs de deuren. En hij moest vragen wie de baas was in huis, de man of de vrouw. Als de man de baas was, dan mochten ze een paard hebben, maar als de vrouw de baas was, kregen ze twee appels.

Maar waar hij ook kwam, overal was de vrouw de baas. Toen kwam hij op het laatst waar de man zei: Ik ben de baas. Dan krijgt u het paard, zei de knecht. U mag uit drie kiezen. Dan kies ik de grijsblauwe, zei de man. Maar toen kwam de vrouw er bij en die zei: Geen sprake van, geen blauwgrijs paard. Dat is snel smerig. Een zwarte wil ik hebben.

Ik hoor het wel, wie hier baas is, zei de knecht en hij gaf ze twee appels.

Hij is nog bij verschillende huizen langs geweest, maar hij kwam met drie paarden terug bij de boer.

(Geeske Kobus - van der Zee, Nijega, woensdag 26 januari 1966)

Dit verhaal staat internationaal bekend als ATU 1375 - Who Can Rule his Wife?

Het verhaal waarin gezocht wordt naar een man die de baas is komt al in de Middeleeuwen voor, en duikt over de hele wereld op.

Geeske Kobus-van der Zee (1885-1972) was één van de vertellers met een groot repertoire aan volksverhalen. Nadat hij in 1965 voor het Meertens Instituut ging verzamelen ging Dam Jaarsma als eerste haar volksverhalen optekenen. Jaarsma heeft haar 26 keer bezocht, en elke keer herinnerde ze zich weer nieuwe volksverhalen. Han Voskuil, het hoofd van de toenmalige afdeling Volkskunde was onder de indruk van haar repertoire. In 1968 bezocht hij met Jaarsma een aantal uitzonderlijke vertellers, waaronder Geeske Kobus-van der Zee, om hun verhalen op band op te nemen.

CJ046905

Er werd eens een praam hooi naar Auke Jaarsma in Oostermeer gebracht. Iedereen was druk bezig. Alleen oude Roel Hountsje (Hondje) deed niets. "Je kunt ook wel even meehelpen, Roel," zei Auke, "je doet toch niets. Kijk, daar ligt wel een ketting." Roel zat voorin. Hij pakte de ketting en trok. Toen hij een tijdje had getrokken, zei hij: "Kunnen jullie het merken?"

"Zeker merken we het" zeiden de anderen.

(variant van vaarboom tegen de schuit gehouden inplaats van tegen de wal)

(Sjouke Kooistra, Eestrum, 20 September 1968)

Dit is een verhaal van het type ATU 1276, Rowing without going forward.

Een mop over nutteloze hulp.

Eén van Jaarsma's favoriete vertelsters: Geeske Kobus-Van der Zee (1885-1972)

CJ001719

's Nachts rijdt in Oostermeer tussen de huizen van Kees van Dekken en de broers Jaarsma een wagen met een wit paard er voor met een enorme vaart door de steeg (mededeling van een tante van zijn vrouw, die in Oostermeer heeft gewoond: Tjitske v/d Meulen)

(Hendrik B. de Vries, Oudega, 19 februari 1966)

Het zou kunnen gaan om een spookwagen met daarin een spook, iemand die na de dood terugkeert (ook wel aangeduid als revenant of naloop).

Op de Zwarteweg zagen mannen 's nachts ook een wit paard voor een wagen (CJ005303).

In beide verhalen is sprake van onverklaarbare spokerij.

Waarom de paarden wit zijn, is onbekend. Er is een sagenmotief waarin iemand van te voren ziet dat een wit paard de wagen met de doods-kist trekt. Dat is inderdaad het geval omdat het zwarte paard dat gewoonlijk wordt ingespannen, ziek is.

2

E.M. Beimastrijtte 8, café Meerzicht

Café Meerzicht rond 1925

Jan Hepkes Wouda (1862-1939), vellen- en huidenkoopman uit Surhuisterveen, had thuis bij zijn zuster weinig in te brengen, maar liet zich daarbuiten, en vooral op de brug over de “Vaart”, gelden met zijn enorme verhalen over alles wat hij meemaakte of beweerde meegemaakt te hebben. Zijn honderden verhalen, met als voornaamste thema's jacht, visvangst, zijn fiets en het weer, behoren tot het internationale leugenverhaalrepertoire, en zijn te vergelijken met de avonturen van baron van Münchhausen (1720-1797) die door de Engelse bewerking (1786) van zijn verhalen door Friedrich Raspe internationaal de bekendste leugenbaron is. Hotel-café Meerzicht dateert uit circa 1870, en was door de ligging aan de Lits en vlakbij het Bergumermeer aanlegplaats voor watersporters en schaatsers.

CJO19501

Jan Hepkes van Surhuisterveen maakte eens met een vriend een schaatstocht.

Hij was toen nog jong en woonde bij zijn moeder.

Het was mooi weer. Ze reden over de Surhuisterveenstervaart naar Kootstertille, over het Bergumermeer en reden 's avonds richting Oostermeer. In café Meerzicht wilden ze even aanleggen. Maar ze zaten daar zo lekker, dat ze niet aan weggaan dachten.

Maar toen ze wat hadden gedronken kregen ze ruzie en al gauw werd het vechten. Het was al laat toen ze lopend op weg gingen naar Surhuisterveen.

Jan's moeder was nog op. Ze zei: “Waar zijn jullie zo lang geweest? Hebben jullie gevochten?”

“Nee”, zei Jan.

“Nee? Draai je eens om. Je hebt wel gevochten. Het hakmes zit nog in je rug.”

Met het hakmes in de rug was Jan Hepkes met zijn vriend naar Surhuisterveen gelopen.

(Pieter Koopmans, Augustinusga, 23 mei 1967)

3

Brug over de Lits

CJ120403

Een tante van me - ook een schippersvrouw had op een avond een zwarte kat aan boord. Ze lagen bij de draaibrug in Oostermeer. De kat liep steeds heen en weer langs het schuifje van de bergruimte van het schip. Toen heeft tante de kat gepakt en tegen de palen van de draaibrug gegooid. De volgende morgen liep een oude vrouw die daar woonde, met haar hand in een doek.

(Rommert van der Meer, Oostermeer, juni 1978)

Tot in de eerste helft van de twintigste eeuw was het geloof wijd verspreid dat heksen zich ('s nachts) in (zwarte) katten konden veranderen. Heksenkatten hadden altijd kwaad in de zin. De tante verwondt hier de kat. De volgende ochtend blijkt een oude vrouw gewond te zijn, het bewijs dat zij dus 's nachts de zwarte heksenkat was geweest.

CJ047303

Er was eens een schip met poepen die allemaal zouden gaan helpen bij de hooioogst. Ze komen vanaf het Bergumermeer in het kanaal bij Oostermeer. Toen zagen ze dat de treklijn van het schip over de brug heen ging.

Toen dachten ze: daar moet het schip ook over.

Dat leek ze niet niet zo'n goed idee. Ze werden bang en gingen allemaal terug.

(Michiel Kramer, Eestrum, 29 maart 1968)

Poep was een scheldnaam voor Duitse seizoenarbeiders (vooral maaiers) en reizende kooplieden die tussen de 17e en eind 19e eeuw jaarlijks naar Friesland kwamen, en die in de z.g. "poepeteltsjes" als bijzonder dom en onnozel worden afgeschilderd. In werkelijkheid is het taalprobleem tussen de Nederlanders en de Duitsers de kern van de misverstanden. Het woord Poep komt van het Duitse Bube (jongen, kerel): de b werd door de Duitsers uit Westfalen en Oostfriesland als een harde p uitgesproken.

Jaarsma publiceerde in o.a. het *Friesch Landbouwblad* een reeks berijmde verhalen over Poepen.

CJ063501

Een stem uit het water

Lang geleden vertelde koopman Reeling op de sociëteit in Oostermeer dat hij eens met een groepje mannen op de brug stond te praten. Hij was toen nog heel jong (± 1850).

Koopman Reeling vertelde: "Toen hoorden we plotseling een luid gejammer uit de richting van de Leijen. Het was net alsof er iemand in doodsgevaar verkeerde.

Een jongen die bij ons stond, trok wit weg en zei: "Dat is voor mij bedoeld, ik word geroepen."

Een paar weken later is hij inderdaad in de Leijen verdronken.

Koopman vertelde dit als waar gebeurd en hij noemde de naam van de verdronkene.

Meester van Koten van Oostermeer vertelde hetzelfde verhaal, maar die voegde er aan toe dat er werd geroepen: "De tijd is verschenen, maar de man is er nog niet." Koopman vertelde dat er niet bij.

(Johan Wybenga, Kollum, 8 mei 1967)

De sage waarin gejammer in het water is te horen of een stem uit het water zegt dat de tijd is verschenen, maar de man nog niet, is een sage over spokerij. Deze populaire sage lijkt uit te dragen dat aan het noodlot niet valt te ontkomen.

De brug rond 1916

4

Waltsje 1, Scheepswerf

In de 18e eeuw was er veel (vracht)scheepvaart vanuit Oostermeer, waardoor er veel werk was voor de scheepstimmerwerf (helling) op het eind van het Waltsje. B.R. Veltman meldt in zijn geschiedenis van Oostermeer (1924) dat door de opkomst van ijzeren schepen de scheepshelling zijn langste tijd heeft gehad.

Cj028801

In mijn jonge jaren heb ik het op de scheepswerf in Oostermeer vaak horen breeuwen. Soms was er ook luid gehamer, dat wees er op, dat er de volgende dag weer druk getimmerd zou worden.

Sybrich, de vrouw van de hellingbaas, zei, dat ze het graag aanhoorden, dan zou het druk worden.

(Rinse de Vries, Oostermeer, 10 februari 1967)

Eén van de drie vormen van spokerij is een voorteken, voorloop van een gebeurtenis.

Scheepshelling, Waltsje 1. Tekening Frits Hollema, 1994

5

Komerck (Koemarkt), Tovenaar Imke de Jong

Imke de Jong werd in 1852 in de omgeving van Jubbega geboren, en overleed na een zwervend leven in 1939 in Amsterdam. Van jongs af aan haalde Imke, die net als zijn vader de bijnaam Modder had, allerlei rare streken uit. Na zijn schooltijd had hij verschillende baantjes, maar nergens hield hij het lang vol. Uiteindelijk verdiende hij, reizend door heel Nederland, de kost als speelman (violist), scharensliiep, en met de goochelarij.

Over zijn leven doen veel verhalen de ronde; zo zou hij hebben rondgetrokken met een woonwagen, in zijn jonge jaren boerenknecht zijn geweest op de Bouwekleaster bij Drogeham, een boerderij hebben gekocht van het geld dat hij met zijn goochelarij en (tover)kunsten had verdiend.

In de 162 verhalen over Imke de Jong die Jaarsma optekende, passeren allerlei streken de revue, zoals het vastzetten, het laten zakken van kleding, of zich bevrijden als hij opgesloten zit. Binnen het vastzetten van personen komt het verhaal over het vastzetten van politieagent Tjeerd van Dekken een groot aantal keren voor. Bij het vastzetten wordt iemands actie als het ware bevroren en kan het slachtoffer geen vin meer verroeren. Vastzetten als hij belachelijk wordt gemaakt of wordt tegengewerkt is de meest favoriete kunst van een tovenaar. Of het vastzetten werkelijk is gebeurd is de vraag, de verhalen over vastzetten kunnen ook de afkeer en het belachelijk maken van gezag weergeven.

CJO13013

Tjeerd van Dekken was politieagent in Drogeham. Hij was eens op de markt in Oostermeer. Daar was Imke de Jong ook. Tjeerd bespote Imke. Maar dan heeft hij de verkeerde te pakken. Imke liet hem staan, sprak hem aan en zei: “Nu kan je je gang gaan.” Maar Tjeerd kon geen stap doen. Zo heeft hij een hele tijd gestaan. Tenslotte heeft Imke hem weer verlost. (Lammert de Haan, Buitenpost, 13 december 1966)

CJO19411

Imke de Jong liet Lou van Douwe Lieuwes in Oostermeer wat drinken.

“Wat is dit?”

“Melk.”

“Wat is dat?”

“Brandewijn.”

“Wat is dit?”

“Water”

“Wat is dat?”

“Karnemelk”

“Wat is dit?”

“Gad-verdamme-gier.”

Het was allemaal hetzelfde wat hij liet drinken.

(Roel van der Brug, Oostermeer, optekening van vroeger, nl. augustus 1951)

In dit verhaal is sprake van zinsbegoocheling, een andere kenmerkende kunst van een tovenaar, door de man te laten denken dat hij steeds iets anders drinkt. Mogelijk is de truc gebaseerd op hypnose.

E.M. Beimastrjitte 7

E.M. Beimastrjitte 7 rond 1916

Het pand was eerder herberg 'Het Witte Paard'. Rond 1900 woonde er veekoopman Jacob Wiemers Hoeksma, een verwoed bunzingjager, die de bijnaam Japik-Mud had gekregen. Het huis werd dan ook wel 'De Muddehoale' (Het Bunzinghol) genoemd werd. Na een brand rond 1910 kreeg het pand een nieuwe gevel.

CJ102601

De ouders van mijn moeder woonden in herberg Het witte paard in Oostermeer op de hoek van de Snakkerburen. De bunzinghoek, zo werd die herberg genoemd, omdat mijn vader, Japik Hoeksma als bijnaam Japik Bunzing had.

Op een avond ging het er ruig aan toe in de herberg. Moeder was toen nog een meisje; zij zat bij de tafel. De jongelui werden zo agressief dat het niet mooi meer was. Vloeken en tieren en dreigen.

Opeens ging de deur zomaar vanzelf open en kwam er een hele grote dikke roetzwarte hond binnen. Die liep de gelagkamer in en liep een rondje om de tafel heen.

Ze waren allemaal ineens doodstil.

Toen ging de hond ook weer vanzelf weg.

Moeder heeft het vaak verteld. Ze zat er zelf bij.

Die hond, dat moet de duivel geweest zijn.

(Frietsen Jansma, Drachten, 26 mei 1973)

CJ121106

Mijn broer vertelde: "Toen twee broers, Atse en Wander Veltman, allebei timmerman in Oostermeer, eens op een avond thuiskwamen, zei de een tegen de ander: "Kijk, de herberg staat in brand." Hij zag mensen druk bezig om er nog allerlei spullen uit te halen.

Maar het was niet zo. Ze liepen er heen, maar er was helemaal geen brand. Later is de herberg verbrand.

Dat is ongeveer 80 jaar geleden; ik was toen nog een kleine jongen.

(Jurjen van der Meer, Zwaagwesteinde, 1 september 1979)

CJ016709

In Oostermeer woonde vroeger een oude vrouw. Ze heette Frytsen. Ze was met de helm geboren. Om twaalf uur 's nachts moest ze opstaan en dan zag ze dingen die een ander niet kon zien. En het kwam later altijd precies zo uit als zij het van te voren had gezien. Zo zag ze eens de herberg 'Het witte peerd' op de hoek van de Snakkerburen in lichterlaaie staan.

De week daarop brandde de herberg af.

Ze kwam ook eens bij de potten- en pannenwinkel [van aardewerk] van Rikele Pot.

"Binnen twee dagen gebeurt hier iets ergs", zei ze.

De volgende dag brak een plank in de winkel en vielen veel potten en pannen kapot.

(Roel van der Brug, Oostermeer, 6 september 1950)

Mensen die met de helm, een vlies over het hoofd, zijn geboren hebben een bijzondere gave; ze kunnen in de toekomst kijken.

Door de helm te begraven of te verbranden wordt deze gave voorkomen. Bij ouders bestond de angst dat de dokter of de vroedvrouw de helm zou meenemen om te verkopen aan een soldaat die dan kogelvrij was, of een zeeman die dan het weer kon voorspellen.

7

It Breed

De Broekophouder

Voor heel veel plaatsen doen verschillende verhalen over het ontstaan van de naam de ronde. Deze naamsverklaringen kloppen nooit. De naam Oostermeer, die op oude kaarten staat op de plaats van het huidige Hoogzand, verwijst naar de ligging ten oosten van het Bergumermeer.

cjo862o6 Ontstaan naam Oostermeer

Er was een dief, die had gestolen. Een groep mensen achtervolgt hem. Ze kwamen door een dorp dat nog geen naam had. “Wie moeten we pakken?” riepen de mensen. “De earste mar!” werd er teruggeroepen. Toen kreeg het dorp de naam Eastemar [Oostermeer].

Toen kwamen ze in een andere plaats, die ook nog geen naam had. Daar riepen ze: “Sy ha him samar!” [“Ze hebben hem zo maar!”] Toen kreeg die plaats de naam Sumar [Suameer].

Even later waren ze al weer in een plaats die nog geen naam had. Daar riepen ze tegen de mensen, die aan de kant van de weg stonden: “Gryp him! Gryp him!” [“Grijp hem! Grijp hem!”] Toen kreeg die plaats de naam Garyp [Garijp].

En toen kwamen ze nog eens in een plaats zonder naam. Daar kregen ze de dief te pakken. Toen riepen ze “Burg him! Burg him!” [Berg hem! Berg hem!] En daarom kreeg die plaats de naam Burgum [Bergum].

(Willem van der Brug, Drachten, 16 juli 1971)

cjo85o1o

Hoe de namen Eastemar [Oostermeer], Sumar [Suameer] en Akkrum zijn ontstaan:

Een paar mannen uit Rottevalle zouden een vaart graven. Ze kwamen op een plek waar ze wilden beginnen.

“Earst hjir mar bigjinne” [“Eerst hier maar beginnen”], zei één van de mannen. Mannen die dat hoorden gaven de plaats de naam Oostermeer.

Toen ze een eind verder waren kwamen ze op een plaats waar de ene tegen de ander zei: “Sa mar fuortfarre, hè?” [“Zo maar doorgaan, niet?”]. Mannen die dat hoorden gaven toen aan die plaats de naam Sumar [Suameer].

Op het laatst waren ze een heel eind verder. Toen keek iemand achterom. De vaart liep krom en hij zei: “Ah ... krom!”

Dat werd ook door mannen gehoord en zo kreeg de plaats die er bij ligt de naam Akkrom [Akkrum].

(Willem Land, Harkema, 10 juni 1971)

Spotnaam

Spotnamen zijn plagerijen van anderen, waarmee de bewoners als dom, gierig, armoedig, onaangepast, crimineel, enz. werden weggezet. Net als veel andere plaatsen heeft Oostermeer de spotnaam Broekophouder toegeëigend als geuzennaam en prominent een beeld in het dorp geplaatst. Sinds 1984 staat de Broekophouder van Aizo Betten op Het Breed, midden in het dorp. Over de betekenis van broekophouder zijn verschillende - onbewezen - verklaringen in omloop, zoals een verwijzing naar de vroegere armoede (het meest waarschijnlijk), verwijzing naar de eigenzinnigheid van de bewoners en een verwijzing naar de zeilterm broek, een loshangende vouw in het grootzeil die ontstond als de schipper het zeil van onderen wat liet ophijzen om te zien hoe hij moest zeilen. In het dorpswapen staat weliswaar een zeilschip, maar dat verwijst naar de belangrijke rol van de scheepvaart in Oostermeer.

cjo4o213

De Surhuisterveniers zijn messentrekkers.

De Burumers zijn stieren.

De Buitenposters zijn horzels.

De Oostermeeders zijn broekophouders.

(Freerk Kuipers, Surhuizum, 5 mei 1968)

Teye Tolstrjitte

CJ126201

Teije Tol was een vrijmetselaar. Hij sneed houten namen kapot. Degene van wie de naam was, werd in stukken gesneden.
(Jurjen van der Leest, Suameerderheide)

Teye Harmens Tol (1822-1897) was blauwverver en wonderdokter. Hij had zichzelf Latijn, Grieks en Hebreeuws geleerd, beoefende de sterrenkunde, en was in de wijde omtrek bekend als wonder(kruiden)dokter.

Van vrijmetselaars werd gezegd dat ze een verbond met de duivel hebben gesloten en hun ziel aan de duivel hebben verkocht. Om de zeven jaar moet er een vrijmetselaar dood; ze dobbelen er om wie dat zal zijn. Vrijmetselaars hebben nooit gebrek aan geld, want ze hebben een wisseldaalder die nooit opraakt, want altijd weer bij de eigenaar terugkeert.

9

E.M. Beimastrjitte 17

Begin 19e eeuw had de vader van Elte Martens Beima (1801-1873) in het pand een bakkerij. Beima was op de lagere school al een knappe kop. Na zijn schooltijd kwam bij zijn vader in de bakkerij, maar bleef ook bezig met vooral wis- en sterrenkunde. Eerst de dominee van Oostermeer en later de toenmalige gouverneur van Friesland namen hem onder hun hoede; de laatste bood aan hem op zijn kosten wis- en natuurkunde te laten studeren. In 1824 begon hij zijn studie in Leiden, waar hij in 1842 promoveerde. Hij werd geen hoogleraar, maar conservator mineralogie en geologie van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historiën (nu Naturalis) in Leiden.

050811

Elte Martens Bijma was een jongen die in Oostermeer woonde. Hij is later als sterrenkundige heel beroemd geworden. Op een keer waren landmeters aan het opmeten. De jongen bleef staan om er naar te kijken. Hij zag dat ze het niet goed deden. Toen zei hij: Als jullie dat eens zo en zo probeerden, zou dat niet beter zijn? Toen het niet lukte, deden ze het zoals Beima het bedoelde, en toen lukte het. Toen gingen ze naar de onderwijzer en vroegen wat het voor jongen was. Die jongen is een uitbinker, zei meester, hij weet meer dan ik.

(Kees Martens de Vries, Drachten, 18 november 1968)

IO

E.M. Beimastrjitte 31 (en 27, 29), Armhuis

Knipprent van Greta Zijl bij een gedicht van Dam Jaarsma over Jan Hepkes Wouda die een snoek voor zijn boot spant

Het Armhuis bestond uit drie kamers, een grote voorkamer, een achterkamer, en een kleine voorkamer. In 1955 werd het gehele pand afgebroken.

Veel armenhuizen bestonden uit kamers waar hele gezinnen moesten wonen.

CJ022202

Baas Klok (Wiebenga, die klokkenmaker was en in het armenhuis in Oostermeer woonde) vertelde, dat een keer bij het zeilen op het Bergumermeer het bootje tot hun verbazing tegen de wind in ging. Hoe kon dat? Ze keken onder de boot en toen zagen ze het. Het bootje had op een enorm grote vin van een kolossale baars gezeten. Die had het hele bootje tegen de wind in meegenomen.

(Johan Wybenga, Kollum, 28 juli 1967)

CJ097305

Jan Hepkes was koopman. Hij handelde ook in eieren.

Die haalde hij bij de mensen op en nam ze mee naar de stad.

Langs het Kolonelsdiep woonden ook mensen waar hij eieren van kocht. Die hadden een kippenfokkerij. Hij ging er met een roeiboetje heen. Toen ving hij een dikke snoek. Die spande hij voor het bootje. Als het snoekje geen zin meer had in trekken, nam Jan een ei en gooide dat een eind voor de snoek uit. Dan schoot de snoek daar weer heen en het bootje kwam weer flink vooruit.

Zo nu en dan nam hij voor de snoek een ei uit de mand. De snoek kwam in de Surhuisterveenstervaart en bleef daar. Jan voerde hem geregeld.

Op een keer gooide Jan een net uit. Dat net maakte hij vast aan het kozijn van een deur.

De volgende morgen dacht hij: ik moet eens gaan kijken. Want hij had wat gehoord. Toen hij opstond en keek, lag het hele kozijn er uit. Het was niet kapot en de snoek was weg.

Toen hij er naar vroeg, hoorde hij dat het kozijn bij de omloop van de vaart lag. Jan ging er heen en heeft de snoek afgemaakt.

(Jakobus Pool, Boelenslaan, 16 januari 1973)

CJ019504

Jan Hepkes bracht met een bootje boodschappen naar Rohel, Mûntstille, het Heechhout, enz. Hij ruilde dan vaak bij de boeren eieren voor boodschappen. Met die eieren kwam hij dan terug.

Op een keer was hij op de terugreis in de Surhuisterveenstervaart.

Toen dacht hij: "Wat vaart er steeds naast me?" "Ik kijk goed," zei hij, "en toen was het een grote snoek. Een kanjer!"

"Ik dacht: - Jij kunt me mooi trekken. Jij hebt er het lijf wel voor, baas -"

Toen deed Jan zijn bretels af, knoopte ze als een tuigje bij elkaar en dat gooide hij handig om de nek van de snoek.

Toen had hij de snoek mooi voor het bootje gespannen. Zo nu en dan gooide hij een ei een eindje voor hem uit in de vaart. De snoek schoot er achteraan en vrat het op. Zo kwam Jan Hepkes gemakkelijk in Surhuisterveen.

(Pieter Koopmans, Augustinusga, 23 mei 1967)

Dit zijn volksverhalen van het type vdk 1960B.11 Schip zeilt op de rug van een grote vis en van het type AT 1960B The Great Fish.

Leugenverhalen over grote vissen zullen overal in waterrijke gebieden voorkomen. Bovenstaande ongeloofwaardige staaltjes van visserslatijn zijn maar enkele voorbeelden.

II

E.M. Beimastrjitte 61

CJ115907

Mijn moeder kon niet lezen en schrijven. Ze was een schippersdochter, maar ze vertelde ons wel eens een verhaaltje. Ze vertelde: er was eens een arme kleermaker, die niet kon werken omdat hij ziek was. Hij wist zich geen raad; toen kwamen 's nachts kabouters en die deden het werk. Dat deden ze zo mooi en zo goed, dat er meer mensen hun kleren bij die kleermaker wilden laten maken. Elke nacht kwamen de kabouters en de volgende ochtend waren de kleren klaar. Maar de vrouw van de kleermaker was nieuwsgierig. Die wilde weten wie het werk deden. Ze strooide 's nachts voordat ze naar bed gingen groene erwten over de grond. Toen de kabouters 's nachts kwamen, gleden ze alle kanten uit, ze konden niets beginnen. Ze zijn nooit meer bij de kleermaker geweest.

(Tamme Hansma, Oostermeer, 26 september 1977)

Verteller Tamme Hansma woonde vanaf 1953 in de E.M. Beimastrjitte 61.

CJ080503

Kabouters, zeiden ze, woonden in de grond. 's Nachts deden ze het werk voor de mensen. Wij plachten wel te zeggen, als het werk 's avonds niet was afgemaakt: "Leg het werk maar weg en laat de kabouters het maar afmaken."

(Bareld van der Sluis, Oostermeer, 8 januari 1970)

CJ074226

Aardmannetjes woonden in een holle boom. Als men het werk niet af kreeg, dan zei men: "Nu hoop ik dat de aardmannetjes mij helpen."

(Willemke Zeilstra - Kuipers, Oostermeer, 1 september 1969)

Dit zijn verhalen van het type SINSAG 0063 Die hilfsbereiten Zwerge arbeiten in der Nacht für die Menschen für Nahrungsmittel (Tabak, Geld). Kabouters zijn in de volksverbeelding kleine aardwezens die in heel Nederland voorkomen, onder verschillende namen. Waar de kabouters precies vandaan komen, is moeilijk te zeggen, maar onder hun alternatieve naam alvermannekes lijken ze familie te zijn van de oudere elfen of alven. Veel kabouters in Nederland zouden in heuvels en bergjes gewoond hebben, maar er hebben ook huiskabouters bestaan. In boeken voor kinderen en de boeken van Rien Poortvliet zijn kabouters heel vriendelijke wezens. In de traditionele volksverhalen zijn kabouters ambivalente wezens, die het ene moment vriendelijk en behulpzaam zijn, maar als ze geplaagd worden of als mensen nieuwsgierig zijn hoe ze eruit zien, wraak nemen.

I 2

Kleine Hornstweg (of: Boerderij De Hornst, Zwarteweg)

Grote Wopke (Wopke de Vries, 1821-1893)
uit Kuikhorne

Het navolgende verhaal gaat over duivelbanner en wonderdokter Hinse Jehannes (Heinze Johannes) de Boer (1804-1879) van het Zwartveen (Nijtap, bij Opeinde). De bijnaam Hinse Beest kreeg hij als genezer van vee. Hij was één van de talrijke Friese duivelbanners en wonderdokters, zoals Pieter Poes (Pieter de Roos, 1832-1904) uit Suameer, Grote Wopke (Wopke de Vries, 1821-1893) uit Kuikhorne, en Joost Wiersma (1844-1927) uit Eestrum.

Duivelbanners, die vooral vóór 1900 werkzaam zijn, kunnen onttoveren en mensen gaan naar hen toe om genezing van aan betovering toegeschreven ziektes.

In de 19e eeuw leveren dominees en artsen scherpe kritiek op hun genezingen, en stellen dat hun magische kennis niet meer is dan handigheid. Dokter Greidanus beschrijft in *De dagen van Olim* (1904) hoe hij van duivelbanner Sierd Kuiper (Sierd Schaafsma) hoort dat hij een geheim hokje had waar hij kon horen wat de wachtende mensen aan de knechten vertelden over hun klachten.

CJ0287A01

De meid van de Kleine Hornst in Oostermeer moest naar het Zwartveen, naar Hinse Johannes de Boer, om een drankje voor een zieke koe te halen. Het was winter en ze ging over het ijs, dat was de kortste weg.

Toen Hinse Johannes haar het drankje gaf, zei ze: “Ziezo, nu ga ik maar weer over het ijs.”

“Niet over het ijs met het drankje,” zei Hinse Johannes, “want dan val je en dan is de fles kapot.”

Maar ze deed het toch. Halverwege valt ze. Het flesje met de drank kapot. Toen ging ze terug en kreeg een nieuw drankje van hem.

“Denk er om,” zei Hinse, “niet weer over het ijs.”

Toen ging ze over land, en zo schuin de vaart over. Maar toen kroop ze over het ijs. Toen viel het drankje en opnieuw was het flesje kapot. En weer moest ze terug naar Hinse.

Met het derde flesje met drank kwam ze goed op de Kleine Hornst aan. Ze was niet weer op het ijs geweest.

(Roel van der Brug, vroege optekening uit 1951)

CJ0288I9

Bij weduwe Zwart in Oostermeer gebeurde het een keer dat het vee betoverd raakte. Ze gingen naar Wopke van Kuikhorne. Die zei: “Jullie hebben een kapot ruitje in de koestal; laat dat eerst maken, en dan praten we verder. Ik kan wel zeggen wie jullie vee heeft betoverd, maar dat houd ik liever voor me.”

(Rinse de Vries, Oostermeer, vroege optekening op 10 februari 1967)

CJ014907

Albert van Minnen uit Oostermeer heeft me eens verteld: “Mijn vader had een zieke koe. Wij woonden op de Heidbuurt in Oostermeer. Vader ging naar Kuikhorne, naar Wopke, met een schelling op zak.

“Zo, ben je er al?” vroeg Wopke. “Ik zal je gauw vertellen hoe het komt dat de koe ziek is. Boven de achterdeur is een ruitje kapot. Daar kan van alles doorkomen. Zet er nieuw glas in, dan zakt het wel weer af.”

“Wat moet u hebben?” zei vader.

“Wat ik hebben moet? Je hebt toch maar een schelling op zak. Geef me die maar.”

Het ruitje werd er ingezet en de koe werd beter.

(Johan Wybenga, Kollum, vroege optekening 2 januari 1967)

CJ110902

Vader heette Klaas Talma. Hij woonde aan het Wildpad, dicht bij het spoor. Hij was nog een jongetje.

Eens ging hij naar een oude vrouw om melk. Er was een jongetje bij hem, dat was zijn vriendje.

Het oude mensje gaf hem een appel, maar ze zei dat hij de appel niet met het andere jongetje mocht delen, hij moest de appel alleen opeten.

Toen werd vader ziek. Eerst ging hij nog wel melk halen bij het oude mensje, maar als hij bij het paadje was, dan was het net alsof ze hem vastpakten, dat gevoel had hij.

Toen is grootvader naar Wopke gegaan, die woonde in Kuikhorne. Wopke gaf hem een drankje mee, daar moest hij erg op passen, zei Wopke. Want er werd op het drankje geloerd. Onderweg kwam er een grote hond aan, die ging naast grootvader lopen en duwde hem steeds naar het water. Met moeite kwam grootvader thuis. Maar het flesje met het drankje was heel.

Toen hebben ze het kussen opengemaakt, waar vader op sliep.

Ze hadden een naaister. Er zaten kransen in dat kussen. Die waren van veren, maar er zaten allerlei lapjes en draden van garen en vezels in die de naaister had gebruikt. Die kransen hebben ze verbrand.

Wie heeft het kind betoverd? had grootvader aan Wopke gevraagd. Toen had Wopke gezegd: "U moet hier maar rekening mee houden, de hond die het dichtste bij is, bijt het meest."

Vader kreeg van de drank die Wopke had meegegeven.

Toen was hij gaan braken en toen heeft hij een ding overgegeven, dat leefde, dat leek op een slang.

Kort daarna komt het oude mensje waar ze altijd melk van kregen, bij de deur. Die vroeg: "Hoe is het met het jongetje?" Maar ze hebben haar weggejaagd.

Vader was gelijk beter.

(Freerkje van Sloten - Talma, Kollum, 25 april 1974)

Het gaat hier om verhalen van het type TM 3101 Heks maakt kind (mens) ziek en TM 4302 Volksgeneeskunde. Tegen betovering of beheksing konden reguliere artsen in de beleving van de mensen toch geen hulp bieden, maar in duivelbanners had men wel het geloof dat zij effectieve adviezen en geneesmiddelen konden geven.

De jongen is onvoorzichtig geweest om de appel die hij van de oude vrouw heeft gekregen op te eten. De ziekmaker, hier de oude vrouw in de gedaante van een grote hond, doet pogingen om het drankje dat bij de duivelbanner is gehaald, niet bij de zieke te krijgen. De kransen, van veren, lapjes en garen, in het kussen van de jongen zijn een onderdeel van de beheksing. Door de veren te verbranden en het uitbraken van een soort slang na het innemen van het drankje wordt het kind beter. De vrouw die vraagt hoe het met de jongen gaat, zal hem ziek gemaakt hebben.

I 3

Parsingel

Anders Bijma

CJ007709

Op het Hoogzand in Oostermeer, aan het einde van de Parsingel [Perensingel] stond een boerderij. Daar diende een meid. Die kwam van Harkema. De meid zag voortdurend bij een braamstruik een klein naakt kindje, dat in de grond verdween. Uiteindelijk werd de meid er zo bang van, dat ze niet langer bij die mensen wilde blijven en ze ging terug naar haar ouders in Harkema.

Maar toen kwam de boer naar haar toe en zei: Och och, kom weer, want de vrouw kan niet zonder je. Ze heeft bloed opgegeven en we zitten in een moeilijke situatie.

Ze wilde eerst niet, maar toen zei haar moeder tegen haar: Zeg het 'Onze Vader' maar op, dan krijg je er geen last meer van. Dat heeft ze toen gedaan. Toen is ze met de boer meegegaan en ze heeft het kindje later nooit meer gezien.

(Anders Bijma, Boelenslaan, 25 mei 1966)

Het verschijnen van het kind kan de naloop zijn van een gestorven kind dat om de één of andere reden geen rust kan vinden. Het opzeggen van het "Onze Vader" laat niet alleen spokerij verdwijnen, maar kan ook ander onheil bezweren, zoals afschrikken van de duivel.

Anders Bijma (Boelenslaan 1890-1977) bleek één van de levende Friese vertellers te zijn, die de traditionele sprookjes en anekdotes nog kon vertellen. Dam Jaarsma ontdekte hem, daarna kwamen ook andere verzamelaars als Van der Molen en Poortinga bij hem langs voor verhalen. Het idee dat volksverhalen vooral gedijen en bewaard blijven in geïsoleerde gebieden ging voor Bijma niet op, want als mollenvanger trok hij 's winters door Nederland en Duitsland.

CJ030710

Op de Parsingel [Perensingel] in Oostermeer hing vroeger een witte gedaante over het hek. Sommige mensen waren er heel bang voor. (Maar er werd wel beweerd dat het één van de jonkers Van Sminia was geweest, die dat deed om mensen bang te maken.)

(Durk Veltman, Bergum, 12 december 1967)

Verhalen waarin witte (spook)gedaanten voorkomen die niet te duiden zijn, komen veel voor.

Het toeschrijven aan een jonker Van Sminia is bijzonder, want de familie Van Sminia verkocht al in 1785 de state Driezicht waar men 's zomers verbleef.

I4

Grutte Hoarnstwei

Bij Nieuw Stedma, nr. 16, bij kruising met Seadwei.

Nieuw Stedma is een rentenierswoning met schuurgedeelte uit 1912. Rijksmonument, o.a. vanwege de vele Art Nouveau elementen in exterieur en interieur.

CJ105601

Tante Trien was een zuster van mijn vader. Ze woonde in Eestrum. Ze vertelde dat ze eens op een avond van Oostermeer naar Eestrum liep. Op het Hoogzand, tussen Koop de Jong en Nieuw Stedma kwam er een hele grote zwarte hond bij haar. Hij sprong bij haar op en legde de poten op haar schouders. En de hond zei: “Ken je me? Ik ken je helemaal niet.”
(Piter Zandstra, Oostermeer, 16 augustus 1973)

De angst voor spookdieren, en m.n. voor zwarte spookhonden, speelt in veel volksverhalen een rol. Men dacht dat het demonische of duivelse dieren waren.

CJ097014

Als er een tweeling wordt geboren, en is het een jongen en een meisje, dan is de jongen een weerwolf. Die krijgt geen kinderen.

(Pietje Schaafsma-Wagenaar, Oostermeer (Witveen), 12 januari 1973)

CJ017408

Varkenshandelaar Nicolai uit Twijzel was een weerwolf. Hij was één van zeven zonen. Ook één van de zeven zonen van Lammert Roek was een weerwolf. Hij was getrouwd. Zijn vrouw Antje had eens bezoek.

Hij kwam thuis. Hij zei: “Heb je ook wat, Antje?”

Toen gooide Antje een kinderjurkje naar hem.

Het bezoek zei: “Wat moet hij daar mee?”

“Hij is de zevende,” zei Antje, “hij is een weerwolf. Hij krijgt dan aanvallen en dan moet hij wat verscheuren, anders valt hij mensen aan.”

Toen hij weer binnenkwam hingen de draden van het kinderjurkje uit zijn mond.

(Bontje Dalman - Douma, Buitenpost, 15 oktober 1966)

CJ039817

Een jongen en een meisje waren uit rijden.

Onderweg legt de jongen de zweep neer en laat het paard stoppen.

Het meisje zei tegen de jongen: “Wat ga je doen?”

“Geef me de zakdoek”, zei hij. Ze gaf hem een rode zakdoek. Daar ging hij mee weg.

Toen hij een poosje weg was geweest, kwam hij terug. Hij had rode draden van de zakdoek tussen zijn tanden zitten.

“Wat heb je gedaan?” zei ze.

Hij bekende dat hij een weerwolf was. Hij moest zo nu en dan wat verscheuren. Daarom had hij om een zakdoek gevraagd, anders had hij haar moeten verscheuren.

Toen heeft het meisje de verkering uitgemaakt.

(Hendrikje Veenstra - van der Meer, Harkema, 5 juni 1968)

Naast bovenstaande varianten bestaat een versie waarin de jongen onderweg tegen zijn meisje zegt dat zij verder kan gaan, omdat hij iets anders moet doen. Hij waarschuwt haar dat als zij een verschijning tegenkomt, zij haar muts (zakdoek, etc.) naar de verschijning (hond, etc.) moet gooien. Later ontdekt ze dat de jongen draden tussen zijn tanden heeft, en wordt hij ontmaskerd als weerwolf.

De weerwolf ontleend zijn macht aan zijn riem, en als die is verbrand, houdt de man op weerwolf te zijn.
Het verschijnsel weerwolf wordt wel geduid als kinderschrik, en als metafoor voor honger, maar ook als een man met een seksuele afwijking.

Bontje Dalman (1894-1979) is vooral een belangrijke informante geweest voor liederen, vanwege haar uitgebreide en bijzondere repertoire, maar ze kende ook verhalen, onder andere over spoken en tovenaars.

I 5

Hoogzand, Pastorie, Torenlaan 1

CJ103402

Dominee Prins van Oostermeer was eens met een ouderling op stap. Dominee had het niet gemakkelijk. Ze liepen door een weiland met beesten. Er stond een wrijfpaal. Daar nam dominee Prins zijn hoed af.

“Waarom doet u dat?” vroeg de ouderling.

“Dat is een volle broer van me”, antwoordde dominee Prins.

(Romke Hoeksma, Drogeham, 21 juni 1973)

Dominee Prins stond van 1898-1927 in Oostermeer. Hij werd beschouwd als een ‘slinger-orthodox’, iemand waarvan men eigenlijk niet precies wist waar hij stond. Met orthodoxen praatte hij als een orthodox, met een vrijzinnige pratend leek hij vrijzinnige opvattingen te hebben.

Opmerkelijk is dat Ds Prins in 1920 de leiding had van het feestcomité ter ere van het 50-jarig huwelijksfeest van wonderdokter Joost Wiersma. Na het genezen van iemand die al was opgegeven, zou hij verklaard hebben dat Wiersma wonderen kon verrichten.

Dit verhaal hoort tot het type vdk 1818* De dominee en de wrijfpaal: “Dag collega”.

Waling Dykstra (*Uit Frieslands volksleven*, II, 306) memoreert het bestaan van het volgende spreekwoord: “Dominees zijn wrijfpalen waar het christelijk volk de huid aan rost.” Jurjen van der Kooi (62) meent dat het verhaal is voortgekomen uit het spreekwoord, en niet andersom, wat gebruikelijker is. Het spreekwoord heeft Van der Kooi ook alleen in Friesland gevonden.

Hoogzand, Torenlaan 3

CJ029012

Oude Hinse (Hinse Johannes de Boer van het Zwartveen) werd eens bij een boer in Kooten gehaald, want zij konden het kalf niet uit de koe krijgen. Hinse werd door de boer in een rijtuig gehaald. Het lukte hem met de koe. Het was een mooi kalf.

Toen bracht de boer Hinse weer naar huis.

Onderweg in Oostermeer bij de boerderij, waar nu het huis van Tjitze Jansma staat, - naast de hervormde pastorie - zei Hinse: "Hier staat ook een koe, die wil kalven, maar het gaat allemaal goed."

Op de terugreis dacht de Kootster boer: "Nu wil ik wel eens weten of dat zo is."

Hij ging bij de Hoogzandster boer langs en vroeg. En warempel, het was zo, er was net een kalf geboren.

(Ruurd van der Meer, Oostermeer, december 1965)

CJ019408 Hinse Jehannes de Boer wonderdokter

Hinse Johannes de Boer woonde op het Zwartveen. Hij was wonderdokter en kon heel veel met vee. Men hoefde alleen maar wat haar tussen de hoorns van een koe mee te nemen, dan wist hij wel hoe het met het beest ging.

Alle van der Ploeg uit Oostermeer had hem bij het vee gehaald en hem weer teruggebracht. Toen ze bij het huis waren, waar nu Tjitze Jansma woont, zei hij: "Hier kalft een koe. Het is een licht koekalf en er is niemand bij."

Het bleek dat het allemaal was gebeurd zoals hij zei.

(Roel van der Brug, Oostermeer, augustus 1951)

Tjitze Jansma woonde in 1951 op Torenlaan 3.

Verteller Ruurd van der Meer

I 7

Hoogzand, Toren, Torenlaan 11

CJ003010

In Oostermeer bij de oude toren spookte een dikke, zwarte hond. Er waren mensen die hem hadden gezien. In de zestiger jaren van de vorige eeuw woonde er in Schuilenburg een man die een olieslagerij had. De man had verkering met een weduwe in Oostermeer. Maar hij durfde 's nachts niet op pad te gaan. Want bij de oude toren waar hij langs moest, spookte het.

Daarom vroeg hij zijn buurman of die hem wilde brengen en halen. De buurman was niet bang, hij gaf niets om spoken. De man ging dus mee. Hij had zo'n klein tweetenig vorkje, waarmee nat vlas uit de praam op de kant werd gezet, meegenomen.

Toen hij op een keer over het bruggetje van het pad van het kerkhof wilde gaan, stond er een hond. "Jij bent een grote," zei de man, "ik zou niet graag ruzie met je krijgen."

De hond was roetzwart. Hij liep met hem op en bleef dichtbij hem tot de dikke bomen. Daar begint de Parsingel [Perensingel]. Toen was hij opeens weg, alsof hij wegzonk in de grond.

(opm. Jaarsma: Zo'n grote, zwarte hond spookte ook op de Parsingel zelf, heeft een oude man me eens verteld.)

(Sjoerd Koster, Kollumerzwaag, vroege optekening, september 1955)

Een zwarte hond 's nachts wordt vaak geïnterpreteerd als een spookhond, een demonische hond of een hellehond.

CJ003008

Dicht bij de oude toren in Oostermeer woonde vroeger een slager. Hij heette Tjipke. Op een avond moest hij bij een boer slachten. Toen dat was gebeurd werd de fles op tafel gezet. Dat was gebruik. En daarna zou Tjipke weer naar huis. Toen vroeg iemand hem: "Als de oude heer je straks tegemoet komt, zou je dan schrikken?"

"Daar geef ik niet om", zei Tjipke.

Maar de oude heer kwam hem tegemoet. Tjipke zag het duidelijk. Hij zette het op een lopen, zo hard als hij kon. Hij smeedt de deur bijna uit de scharnieren en de karnton viel van de schraag. Hij durfde de deur niet eens achter zich dicht te doen.

Hij was zo geschrokken dat hij nooit meer drank heeft aangeraakt, wordt er gezegd.

De oude heer, dat was een meneer Poutsma, die op het slot in Oostermeer heeft gewoond. Nadat hij was gestorven spookte hij rond op het Hoogzand en maakte mensen aan het schrikken.

(Sjoerd Koster, Kollumerzwaag, vroege optekening, september 1955)

Meneer Poutsma zal ritmeester Johannes van Poutsma (1686-1723) zijn, die in 1719 trouwde met een Van Haersma, en daarmee in het bezit kwam van het Blauwhuis, dat hij liet verbouwen tot het buitenhuis Haersma state.

Naloop van iemand na de dood is doorgaans een uitvloeisel van een onrechtmatigheid, die nog moet worden rechtgezet. Zo kan bijvoorbeeld een belofte aan de gestorvene nog niet zijn vervuld. De motieven hierboven doen ook denken aan spotten met de duivel dat wordt gestraft.

Hoogzand, Kerkhof, Torenlaan 11

CJ0287A09

Op het Hoogzand in het huis achter dat van Tjitske Jansma woonde een boer met drie zusters. Dat waren Trien, Tet en Jits. Als er iemand begraven werd, haalden de vrouwen alles van het pottenrek en maakten de sleutelgaten dicht met brood. (Roel van der Brug, Oostermeer, vroege optekening: 1951)

In het algemeen worden sleutelgaten dichtgestopt als afweer tegen het binnenkomen van nachtmerries, heksen en geesten van overledenen die men niet in huis wil hebben. Het brood was mogelijk roggebrood, want rogge geldt als heilig en als een sterke afweer tegen het kwaad.

CJ119505

Het verhaal van een meisje dat op het kerkhof van Oostermeer met een stok door de rok heen stak gebeurde bij het graf van ene Sipke, en die heeft op de boerderij van Buning aan de Boerestreek gewoond. (Simon Wybenga, Kollum, zomer 1967)

CJ098503

Jongelui sloten met een meisje een weddenschap. Die moest 's nachts naar het kerkhof om een stok in het graf van een bepaald iemand te steken, dan kreeg ze een bepaald bedrag. Ze ging er 's nachts heen. Maar vroeger droegen vrouwen lange rokken. Toen ze de stok in de grond stak, stak ze de stok door haar rok heen in het gras. Ze is van schrik gestorven. Ze heeft vast gedacht dat ze werd beetgehouden. De volgende ochtend lag ze dood op het kerkhof. (Willem Algra, Molenend, 9 maart 1973)

CJ079017

Er was eens een meid, die bij een boer diende. Er woonde ook een zoon in huis. Op een avond gaat ze met de zoon kijken of de ramen en deuren goed zijn gesloten. Ze heeft een kaars in de hand. Dan komt er een windvlaag waardoor de kaars uit gaat. De meid gilt, maar de jongen lacht haar uit. De meid heeft verkering gehad met iemand die was gestorven, die lag op het kerkhof. Wat ben je een bangerd, zei de jongen. "Ik ben niet bang," zei ze, "ik durf wel rond te lopen in het donker." "Wedden om een gulden van niet?" zei de jongen. "Aangenomen", zei ze. "Zet dan deze bezemsteel in het graf van je vroegere vrijer," zei hij. Toen ging ze met de bezemsteel op weg. Het waaide vrij hard. Toen ze op het kerkhof bij het graf van haar vroegere verloofde stond zou ze de steel in de grond steken en dan weer snel weggaan, maar ze werd vastgehouden. Ze schrok zo vreselijk dat ze bewusteloos op de grond viel. Toen ze niet terugkwam, gingen de boer en zijn zoon naar het kerkhof. Daar vonden ze haar. Ze was nog steeds bewusteloos. Ze had de steel door het schort heen in de grond gestoken. Daarom kon ze niet weggelopen. De boer en zijn zoon brachten haar naar huis. Maar sindsdien was ze gek. (Hendrik Pitstra, Harkema, 18 oktober 1969)

CJ117401

Op het Hoogzand op de boerderij waar Zwarte Hoeke heeft gewoond, woonde een knecht die kiespijn had. Ze waren daar die dag op de dorsvloer aan het dorsen. Twee jonkers van Sminia waren er ook bij. De knecht klaagde over kiespijn

en toen zei één van de arbeiders: dan moet je naar het kerkhof gaan, naar het knekelhuis en daar een bot pakken en ermee tegen je wang wrijven.

Ik ga er meteen heen, zei de knecht.

Maar de beide jonkers hadden het gehoord. Het was donker. Ze gingen gauw de schuur uit en gingen naar het kerkhof.

Ze zorgden er voor dat ze in het knekelhuis waren voordat de knecht er was. Ze stelden zich verdekt op.

Daar kwam de knecht al aan. Hij wilde een botje pakken, maar toen zei de ene jonker met een akelige grafstem: Niet van mijn botten, hoor. De knecht bestierf het bijna van schrik en maakte dat hij weg kwam.

(Durk Veltman, Bergum, 6 augustus 1978)

Een kerkhof in het donker is de plaats waar mensen bang zijn. Gedaantes worden in het donker en uit angst aangezien voor spoken, maar blijken achteraf een dier of iets anders, te zijn.

Het verhaal van het meisje dat zichzelf vastzet komt onder de titel 'De moedige dienstmeid van Oostermeer' voor in Dykstra's *Uit Friesland's Volksleven* (1896, deel 2)

I9

Hoogzand, Torenlaan 16, tussen boerderij Mame Ozinga en Hervormde Kerk

CJ122701

Mijn schoonmoeder vertelde dat ze op een avond op het Hoogzand in Oostmeer liep. Tussen de hervormde kerk en de boerderij van Mame Ozinga heeft een boerderij gestaan met het hek naar de straatkant. De boerderij stond wat naar achteren. Op het hek zaten de Harms-Antse-vrouwen, alle drie met witte mutsen. Toen waren ze allang dood. Die vrouwen spookten er.

(Hâns H. Hooijenga, Suameer, 20 september 1979)

Spoken in de vorm van terugkerende doden (naloop) komen in volksverhalen veel voor.

Boerderij Mame Ozinga rond 1920

20

Hoogzand, Torenlaan 17, Hooghof

Het Hooghof werd bewoond door de eigenaar van de naastgelegen kwekerij nr. 19A, en was vanaf de dertiger jaren jarenlang dokterswoning.

Aan het Hooghof is de liefdesgeschiedenis tussen de rijke boerenzoon Rypke Tjerks Atsma en het dienstmeisje Rigdje Douma verbonden. Het zwangere meisje verdronk zichzelf in 1883, mogelijk nadat de boerenzoon haar - misschien gedwongen - in de steek had gelaten, maar mogelijk ook doordat zij door de kerk als zondaar werd beschouwd. De bemoeienis van de kerk leidde tot een hevige discussie over goed en kwaad in het *Weekblad voor het Kanton Bergum*.

CJ017906

Het gebeurde vaker dan één keer dat ik 's avonds laat via Oostermeer naar Schuilenburg liep en dan timmeren hoorde op de plaats waar nu de dokter woont, op het Hoogzand.

Kort daarna werd daar het "Hooghof" van Rypke Atsma gebouwd. Dat timmeren is voorloop geweest.

(Tsjerk van der Veen, Suameer, 26 april 1967)

Het zien en horen van verschijnselen die naderhand gebeuren is een veelvoorkomend thema.

CJ026511

Oude Duifke, hier uit Harkema, was onze buurvrouw. Ze kon waarzeggen [uit koffiedik]. Op een keer was ik bij haar. Ik had een kopje koffie opgedronken, toen keek ze in het koffiedik. Ik moest bevallen, maar dat wist ik toen zelf nog niet. Duifke zei: "Maak je maar niet al te blij, ik zeg niet wat het wordt." Toen kreeg ik in de gaten waar ze op doelde. Ik zei: "Nu wil ik het weten." Toen zei ze het. Het zou een jongen worden. Dat is ook uitgekomen.

(Later paste ik wel op dat ik het kopje nooit helemaal leegdronk, dan kon ze niets zien.)

De vrouw van Rypke Atsma uit Oostermeer ging, toen ze nog jong was, naar haar toe toen ze nog boerenmeid was. Ze wilde graag weten of ze Rypke zou krijgen. Ze wilde hem graag hebben. "Je krijgt hem", zei Duifke. Dat zag ze in het koffiedik. En het is zo uitgekomen. Ze is met hem getrouwd.

(Elisabeth de Haan - Mozes, Harkema, 23 augustus 1967)

Waling Dykstra stelt in *Uit Friesland's volksleven* (deel 2, 1896) dat waarzeggen een duivelskunst is, en vooral het werk van vrouwen is. Handkijksters kwamen toen niet meer voor in Friesland, wel kaartlegsters en kopjekijksters. In een aantal verhalen spreken de kaartlegsters en kopjekijksters een formule uit. Het meisje uit het verhaal had ook in een zwarte spiegel kunnen kijken om te weten te komen met wie ze zou trouwen. Vroeger stonden op kermissen tenten met zwarte spiegels die bezoekers in de toekomst lieten zien.

Het Hooghof rond 1930

2 I

Schuilburgerweg/Hoogzand

СЮОБІІІ

Er waren eens mensen die laat in de nacht op pad waren. Ze waren niet alleen uitgelaten, maar vloekten ook erg. Ze kwamen in de buurt van Oostermeer tussen hoge bomen en struikgewas. Bij een hek werd één van de jongens die zo woest en ruw bezig waren geweest, zomaar bij de anderen weggepakt, zodat ze verbluft waren.

Eén die wat moediger was dan de anderen, gingen dichterbij het hek toe. “Er ligt ergens een zwarte plek bij de weg”, zei hij. Hij trok de stoute schoenen aan en ging over het hek naar de plek. Toen zag hij de jongen verkoold liggen. (Het gebeurde tussen Schuilenburg en het Hoogzand).

(Jan Jager [bijnaam: Jan Putter], Noordbergum, 1 juli 1966)

Spotters met de duivel of met God worden door de duivel gestraft door ze in een sloot (over een hek) te smijten, met veel geweld opzij te zetten of zelfs te worden gedood. Daarna beteren sommige spotters hun leven.

22

Schuilburgerweg / Sawn hûskes, bij kruising met Pieter Johannesweg

Op de hoek van de Schuilburgerweg en de Pieter Johannesweg stonden in de 19e en begin 20e eeuw zeven kleine huizen. Deze buurtschap heet daarom de Sânhûskes, de Zeven Huisjes.

CJ003021

In Oostermeer, dichtbij de Zeven Huisjes, werd iemand uit Kooten, die er 's avonds langsfietsde, van de ene kant naar de andere kant van de weg gesmeten. Maar het vreemde was dat er niemand te zien was geweest.

(Sjoerd Koster, Kollumerzwaag, september 1955)

Helmdragers kunnen wel zien dat er iets, bijvoorbeeld een lijkstoet, aankomt. Zij waarschuwen dan anderen om opzij te gaan. Vaak negeren mensen die waarschuwing en worden dan opzijgezet.

Auke de Jong, zoon van Jaarsma's zuster, heeft een rationele verklaring voor opzijzetten. Als jongen kwam hij eens in het donker thuis en liep tegen iets aan, waarna hij naar achteren werd gesmeten. De volgende dag bleek dat hij tegen een paard was gebotst, dat vanuit stand naar achteren had getrapt en hem had geraakt.

CJ001516

Bij de Zeven Huisjes onder Oostermeer stond een huis waarvan de deuren niet dicht bleven. (dit werd meegedeeld door haar oom Piter Ophuis, die in Oostermeer woonde en arbeider was op een boerderij dichtbij de Zeven Huisjes).

(Aaltje Schievink - Westra, Harkema, 10 februari 1966)

Deuren en hekken die niet dicht willen blijven zijn spokerij. Een verteller meent dat in een bepaald huis de deuren niet dicht blijven omdat de bewoner zijn ziel aan de duivel heeft verkocht. Een andere verteller geeft aan dat als er roggestro om het slot wordt gedaan, het hek dicht zal blijven. Rogge werd beschouwd als een sterke vorm van afweer.

23

Bûtlânsreed

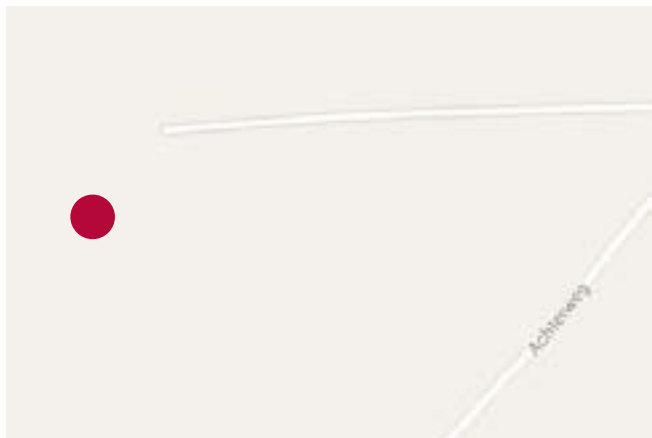
CJ016720

Een man was op het Buitenland in Oostermeer aan het mollenvangen. Toen zag hij wat. Het leken precies hooimijten. Dichterbij leek het op een wit paard. Het bewoog. Hij had een goede hond bij zich, die begon te spookhuilen. Het verschijnsel kwam over de weg heen. De man maakte zich toen haastig uit de voeten.

(Roel van der Brug, Oostermeer, vroege optekening: 6 september 1950)

Honden spookhuilen als er in nabije toekomst iemand zal overlijden.

Vroeger was 'It Bûtlân' in smalle strook land tussen de Bergumermeer en de hoger gelegen gronden. Deze strook liep van het Kolonelsdiep (Prinses Margrietkanaal) langs de Bergumermeer tot aan de Lits.

24

Achterweg / Li(e)uweland

CJ003004

Er liep vroeger eens 's avonds laat een man over de paden in Oostermeer. Hij liep van de buurt naar het Hoogzand. Toen hij bij het Liuweland was zag hij daar een man staan. Midden tussen een koppel schapen. Hij vertrouwde het niet en zei luid: "Wat moet je daar. Schapen stelen?" En er kwamen nog een paar sterke woorden achteraan.

Maar toen kwam de man gloeiend op hem af. Toen werd hij zo bang, dat hij over de sloot sprong en het op een lopen zette, het land af. Midden in een roggeveld bleef hij hijgend staan. De gloeiende man was hem gevolgd, maar bij het roggeveld kon hij niet verder. Hij zweefde nog even over het roggeveld, maar zakte toen gloeiend af over het Bergumermeer.

Toen de man in het roggeveld dat zag, vloog hij als een gek naar het huisje (waar nu Aalzen Hansma woont, aan de Achterweg) en duwde met zo'n vaart de deur open dat die uit de hengsels schoot. Het roggeveld had hem gered.

(Sjoerd Koster, Kollumerzwaag, vroege optekening: september 1955)

Een dergelijke brandende geest wordt doorgaans aangeduid als de vuurman. Vaak is de vuurman tijdens zijn leven een illegale grenssteenverzetter geweest, met de bedoeling zijn eigen perceel te vergoten. Dergelijk gedrag werd na de dood bestraft. Dat zijn geest brandt, duidt erop dat hij in de hel (of het vagevuur) zit. Vaak zeult de vlammende geest een grenssteen mee, die hij kwijt moet maar niet kan...

Zoals we hiervoor ook al zagen, gold rogge als heilig en als een probaat afweer tegen het kwaad. Het werd daarom vaak ook onder drempels gelegd.

De naam Liuweland komt van Lieuwe Douwe Hoekstra, die begin 19e eeuw eigenaar was van dit stuk land. Het voetpad over het Liuweland en de Burgerkamp vormde met een gedeelte van de Achterweg de kortste verbinding tussen Schuilenburg en De Wal (de buurt) van Oostermeer.

25

Fietspad naar Bergumermeer, uitkijkpunt Bergumer Meer

CJ063502

In de winter van 1890 op '91 vergaderde de ijsclub van Oostermeer. Daar werd verteld dat er al enige mensen waren verdronken.

De knecht van bakker Bouwes, Auke Westra, die secretaris was van de ijsclub, vond dat vreselijk. Niets, zei hij, leek hem afgrijselijker dan verdrinken.

De volgende morgen raakte hij met zijn verloofde in een wak in het Bergumermeer. Hij heeft zijn meisje zolang boven water gehouden tot er hulp kwam opdagen. Toen hebben ze haar er uit getrokken. Maar hijzelf zonk weg en is jammerlijk verdronken.

Mijn moeder (de vrouw van meester Wijbenga) die de begrafenis leidde, zei dat ze nog nooit een mooiere dode had gezien. "Hij zag er uit alsof hij nog leefde, en ik was haast bang," zei ze, "dat we een schijndode naar het kerkhof brachten."

(opmerking van A.A.J.: Er is me wel eens verteld, dat hij 's avonds voor zijn dood, toen hij hoorde van een verdrinking, krijt wit moet zijn geworden en gezegd moet hebben: "O, o, als dat mij maar niet overkomt!")

(Johan Wybenga, Kollum, 8 mei 1967)

Dat schijndode personen begraven werden en in het graf weer uit hun verstarring ontwaakten kwam vroeger, toen het zo veel moeilijker was dan nu om precies vast te stellen of iemand dood was, zo regelmatig voor dat de angst hiervoor soms bijna epidemisch kon worden. Vooral in de tijd van de Verlichting was men er zo sterk mee bezig, dat allerlei methoden werden bedacht om het begraven van een schijndode te voorkomen. Dat varieerde van de steek door het hart van de waarschijnlijk dode tot ingenieuze constructies in het graf, waardoor de dode bij een eventueel ontwaken alarm kon slaan. Deze angsten kwamen in vele verhalen naar voren.

Moeder is Janke Simons Douma, vrouw van meester Dedde Wijbenga, die van 1871 tot 1913 bovenmeester van de openbare lagere school was.

26

Snakkerburen

CJ030101

Hanne Foekes was palingvisser. Hij woonde in Oostermeer op een woonark. Op de Leijen is hij vermoord. Meestal lag zijn woonscheepje in de Snakkerburen. Als hij wilde eten, zette hij twee borden op tafel. Het ene bord eten was voor Janmaat, zei hij. De duivel heeft hem op de Leijen de nek omgedraaid.

(Klaes Douwes, Harkema, datum onbekend)

CJ000903

Hanne Foekes was een goede visser. Hij woonde in Oostermeer. Maar hij had de duivel als maat. Hij zette altijd koffie voor twee personen, voor hemzelf en voor Jan. Jan dat was de duivel. Die schonk hij ook een kopje in. De duivel heeft hem op de Leijen, bij de Tryntsjemoaispôlle, de nek omgedraaid.

(Froukje Paulusma-van der Wal, Suameer, 17 januari 1966)

De duivel heeft allerlei taboemen, zodat men zijn echte naam (Satan) niet hoeft te noemen: Janmaat, Hans Pik, Joost, enz. Mensen die een pact met de duivel sluiten, verkopen hun ziel. Tijdens hun leven worden ze dan door de duivel bijgestaan, maar na hun dood moeten ze eeuwig branden in de hel. In de volkse verhalen over doctor Faust laat de duivel zich zelfs vernederen tot allerlei karweitjes, maar zodra de tijd van de mens erop zit, neemt de duivel wraak. Faust werd bijvoorbeeld hardhandig door een traliehek getrokken door de duivel. Hier wordt het slachtoffer de nek omgedraaid. In Oostermeer is een veldnaam Jan Koartslân, afgeleid van de taboenaam Jan Kort.

Snakkerburen rond 1943

Eindpunt: E.M. Beimastrjitte 18, Jaarsmahûs

Huis van Sterke Hearke tussen Harkema en Drogeham,
1962 (inmiddels afgebroken)

In de ruim 80 verhalen die Jaarsma verzamelde over Japik Ingberts is hij de slimme en handige meesterdief die de grote boer en het gezag weet te misleiden. Zijn populariteit is in de 19e en 20e eeuw steeds groter geworden, doordat verhalen over hem in lectuur voor volwassenen en kinderen werd opgenomen. Nienke van Hichtum publiceerde in *Fôr hûs en hiem* van 1888 een aantal sterke staaltjes van Japik Ingberts, die haar vader haar als kind had verteld. Waling Dykstra heeft in zijn *Uit Friesland's Volksleven* (1895, deel 1) ook aandacht besteed aan de verhalen over Japik Ingberts. In haar klassieker *Afke's Tiental* (1903) laat Nienke van Hichtum vader Marten verhalen over Japik Ingberts aan de kinderen vertellen. Over het leven van Japik Ingberts is vrijwel niets bekend. Dykstra geeft aan dat iedere verteller zijn eigen omgeving daarvoor aanwijst.

Japik Ingberts

CJ118802

Japik Ingberts is in Drachten geboren (dat is niet waar, hij is in Oostermeer geboren A.A.J.). Hij was een doortrapte dief. Hij ging er eens met een maat op uit om een schaap te stelen en te slachten.

Toen dat was gebeurd namen ze elk een geslacht schaap op de rug. Na een poosje zei Japik Ingberts tegen zijn maat: "Denk er om, er komt iemand aan!"

Zijn maat smiet het vlees op de grond en rende zo hard als hij kon weg.

En Japik Ingberts deed dat ook. Ze renden elk een kant uit. Maar even later keerde hij weer om. Er was niemand aangekomen. Hij nam de beide geslachte schapen op de rug en liep naar huis. Nu had hij ze beide. Daar was het hem juist om begonnen.

(Tamme H. Hooijenga, 2 augustus 1979)

CJ095012

Japik Ingberts was op een avond bij boerenmensen op bezoek. De boer had zijn horloge naast het rookkanaal van de schoorsteen hangen. Japik Ingberts keek er steeds naar. Dat kreeg de boer in de gaten.

Toen Japik Ingberts wegging dacht de boer bij zichzelf:

Ik ga maar niet naar bed. Hij deed het licht uit, en ging op een stoel zitten met een touw waarin hij een strop had gemaakt, in de hand.

Om twaalf uur hoorde de boer wel dat iemand een ladder tegen het huis zette. Even later ging iemand de ladder op en ging een ruit kapot. De boer zag dat iemand een hand door het kapotte raam stak om het horloge te pakken. Maar hij was er op bedacht. Hij deed de strop om de arm van de dief, waardoor die vastzat.

Japik Ingberts smeekte dat hij het niet weer zou doen en nog veel, waarop de boer hem liet gaan.

Maar deze keer was iemand Japik Ingberts de baas. Dit moet in Twijzel zijn gebeurd.

(Germ de Vries, Oostermeer, 23 september 1972)

Sterke Hearke

Hearke Tjerks Witteveen (Drogeham 1801-1889), de Hercules van Drogeham, maar vooral bekend als Sterke Hearke, is in de verhalen een uitzonderlijk sterke, maar goedmoedige man. In de verhalen gaat het om de kracht die hij toont bij het boerenwerk, in dienst, als politieagent en als hij oud is. Zijn dochter Rixt heeft dezelfde enorme kracht als haar vader.

CJ020301

Sterke Hearke was aan het ploegen op de Dunen in Harkema.

Iemand loopt over het pad langs hem.

"Waar gaat u heen?" vroeg Hearke.

“Ik ga naar sterke Hearke”, zei de man.

Hearke zei: “Even geduld.” Hij spande de hengst uit, hij pakte de ploeg van achteren vast en telde hem met één hand op. Met die ploeg wees hij naar zijn huis. Hij zei: “Kijk, daar woont hij.”

En toen sloeg hij met de vuist op zijn borst en zei: “En hier staat hij.”

(Errit de Jong, Oosterveer (Witveen), 22 november 1966)

Errit de Jong, boer op het Witveen, was getrouwd met Geertje Jaarsma, zuster van Dam Jaarsma. Het verhaal dat Errit de Jong vertelt, deed trouwens ook de ronde over Grote Pier van Kimsward. Het zijn verhalen van de types SINSAG 1226 “Dort wohnt er und hier ist er.” Pflug aufgehoben, um die Richtung anzudeuten, en TM 2801 Sterke man (vrouw).

CJ0007B13

Vader was eens bij de boer aan het dorsen. Toen kwam er een al behoorlijk oud mannetje langs. Vader vroeg hem: Wie bent u?

Ik ben Hearke, zei hij. Vroeger noemden ze me wel Sterke Hearke, maar het is wat minder geworden, moet u maar denken.

Vader dacht: Dat lijkt mij ook, oude.

Hearke ging op een groot stuk ijzer zitten, dat niemand kon versjouden.

Dat zit koud zo, zei hij. En hij pakte het stuk ijzer op en keerde het om.

Dat is zwaar, zei hij doodgewoon. Toen legde hij zijn pet er op en ging weer zitten.

Vader begreep toen wel dat hij met een sterke man had te maken.

(Geeske Kobus - van der Zee, Nijega, circa 1965)

Verantwoording illustraties

1. Dam Jaarsmahûs: Collectie Jaarsma.
Dam Jaarsma: Collectie Jaarsma.
Geeske Kobus - van der Zee:
4. Café Meerzicht: fotokaart, Collectie Jaarsma.
5. Brug over de Lits: fotokaart, Collectie Jaarsma.
7. Scheepshelling, Waltsje 1: in *F.Ĵ. Harterink, Village d'Oostermeer en Snakkerburen (1994)*, p. 9.
9. Herberg Het Witte Paard: in *F.Ĵ. Harterink, Village d'Oostermeer en Snakkerburen (1994)*, p. 65, zonder bronvermelding.
12. Beeld De Broekophouder: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_beelden_in_Tietjerksteradeel - mediaviewer/
Bestand:Eastermar_De_Broekophalder_Aizo_Betten.jpg (De Gouwenaar, Jan Lafeber, Gouda).
16. Verschenen in de Leeuwarder Courant, 14 januari 1967, bij Jaarsma's gedicht *Fan Hepkes op 't wetter*.
19. Wopke de Vries: in *Klaas R. Henstra, Duivelbanners en wonderdokters in de Wouden (2007)*, p. 98, zonder bronvermelding.
20. Heksenkrans uit de verzameling van M.A. van Andel (1848-1941), arts te Gorinchem, Collectie Meertens Instituut, Amsterdam.
21. Anders Bijma: Han de Vries, in opdracht van de Leeuwarder Courant, 1961.
23. Nieuw Stedma: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_rijksmonumenten_in_Oostermeer - mediaviewer/
Bestand:Grote_Hornstweg_16_It_Heechsân.jpg (De Gouwenaar, Jan Lafeber, Gouda).
25. Pastorie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_rijksmonumenten_in_Oostermeer - mediaviewer/
Bestand:Torenlaan_1_It_Heechsân.jpg (De Gouwenaar, Jan Lafeber, Gouda).
26. Verteller Ruurd van der Meer: Collectie Jaarsma.
27. Toren: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_rijksmonumenten_in_Oostermeer - mediaviewer/
Bestand:Church_tower_Heechsân.jpg, (Drewes).
29. Kerkhof met toren: <http://www.panoramio.com/photo/24533204> (Hans R. van der Woude).
31. Boerderij Mame Ozinga: Collectie Fryske Akademy.
32. Hooghof: fotokaart, Collectie Jaarsma.
36. Landschap rond Oostermeer: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Gebruiker:Gouwenaar/Fotoalbum/Friesland> -
mediaviewer/
Bestand:Coulistlandschap_Oostermeer.jpg (De Gouwenaar, Jan Lafeber, Gouda).
39. Snakkerburen: fotokaart.
41. Huis Sterke Hearke: in *Út it gea fan Sterke Hearke: in kar út it fersprate wurk fan Dam Jaarsma (1987)*, p. 108, zonder bronvermelding.